

О. Копил

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ ДЛЯ МІНІМІЗАЦІЇ ОПОДАТКУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Роботу присвячено обґрунтуванню підходів до вирішення проблеми використання страхового ринку України для мінімізації оподаткування суб'єктів реального сектора економіки, що забезпечить умови для нормального розвитку страхового ринку, зокрема так званого "класичного страхування", зніщить економічне підґрунтя для використання страхового ринку з метою уникнення сплати належної суми податку суб'єктами господарювання.

Work is devoted to developing approaches to the decision of problem of the use of insurance market of Ukraine for minimization of taxation by subjects of the real sector of economy, that will provide conditions for normal insurance market development, in particular the so-called "classic insurance" and will make no economic sense for using insurance market with the purpose of avoidance of payment of the proper sum of tax by the enterprises.

Сучасний страховий ринок України формується в умовах економічної стабільності та поступового поліпшення базових макроекономічних показників, зокрема, зростання валового внутрішнього продукту, відносно низьких темпів інфляції та стабільності національної валюти, що дає змогу забезпечити високу позитивну динаміку його розвитку. Страховий ринок є на сьогодні головним сектором ринків небанківських фінансових послуг України, який забезпечує близько 80 % обсягів цих послуг [1]. Інституційна спроможність страхового сектора залишається найвагомішою серед інших секторів небанківських фінансових ринків, поглиблюється інтеграція в світові ринки. Частка страховиків складає понад 80 % загальної вартості активів ринків небанківських фінансових послуг [2].

Загальна сума валових страхових премій, що отримана страховими компаніями у 2006 році склала 13 830,0 млн. грн. (і зросла на 7,6 % порівняно з 2005 р.), з них 13 379,2 млн. грн. (96,7 %) – з видів страхування інших, ніж страхування життя (non-life insurance). Види страхування, частки чистих страхових премій по яких є найбільш вагомими в чистих страхових преміях non-life insurance: добровільне страхування наземного транспорту (крім залізничного) – 22,8 % (1 900,1 млн. грн.) та страхування фінансових ризиків – 17,9 % (1 494, 9 млн. грн.).

Страховий ринок України демонструє швидке зростання, але відстає за якісними показниками від розвинутих країн світу, включаючи країни Східної Європи. Хоча номінально обсяги страхового ринку зростають, ця галузь не забезпечує показника перерозподілу ВВП на рівні, який у розвинутих країнах становить 8-12 % [3, с. 104]. В Україні піддається страхуванню лише близько 10 % ризиків, тоді як у більшості економічно розвинутих країн цей показник досягає 90-95 % [3, с. 105]. При значних темпах росту ринок страхування недостатньо розвинутий в напрямку соціально значущих видів страхування – як медичне, пенсійне, страхування життя, страхування сільськогосподарських ризиків. Так, в загальній сумі валових страхових премій, що отримана страховими компаніями у 2006 р., лише 3,3 % (450,8 млн. грн.) припадає на страхування життя [2]. У країнах Східної Європи страхування життя складає близько 40 % від загального обсягу страхування, а у Західній Європі та Америці – біля 60 % [4]. Низька частка страхових премій зі страхування життя у загальній сумі страхових премій в Україні свідчить про недостатнє використання одного з потужних джерел інвестицій в економіку. При цьому експертні висновки дозволяють стверджувати, що значна частина страхування працює за так званими "фінансовими схемами".

В Україні існує низка негативних чинників, які стримують розвиток ринку страхових послуг. Одним із таких чинників є використання страхового ринку суб'єктами

господарювання для оптимізації оподаткування та виведення капіталу за кордон. Значна частина сплачених страхових платежів припадає на перестраховання фінансових ризиків, схеми оптимізації оподаткування та короткострокові поліси, придбані для зменшення бази оподаткування. За даними Світового банку та МВФ, викладеними в Програмі оцінки фінансового сектора України, від 25 до 50 % зібраних страхових платежів відноситься до страхування з метою вивести доходи з-під оподаткування [5].

Проблему використання страхового ринку України для мінімізації оподаткування давно визнано на державному рівні. При обговоренні проблем страхового ринку колишній Президент України Л.Д. Кучма справедливо підкреслював: "Лише третина страхування працює на економіку. Решта – тіньові та напівтіньові фінансові схеми.... Через "псевдостраховання" значно зменшується база оподаткування, а через перестраховання капітал вивозиться за кордон." [6]. Згідно з Указом Президента України від 09.02.04 № 175/2004 "Про систему заходів щодо усунення причин та умов, які сприяють злочинним проявам і корупції" було доручено Держфінпослуг підготувати та внести в установленому порядку до 01.04.04 пропозиції щодо унеможливлення використання страхової системи для ухилення від оподаткування, розмивання активів підприємств, відмивання коштів та їх вивезення за кордон", але дана проблема з об'єктивних обставин і досі залишається нерозв'язаною.

Становлення і розвиток системи оподаткування в Україні свідчить про недоліки в податковій політиці держави щодо суб'єктів господарювання, зокрема тих, що працюють на страховому ринку. Чинна система оподаткування страхової діяльності запроваджена у 1997 з прийняттям Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств", який відносить оподаткування страхової діяльності до оподаткування операцій особливого виду.

Об'єктом оподаткування визначено валовий дохід від страхової діяльності, який включає суму страхових внесків, страхових платежів або страхових премій, нагромаджених страховиками протягом звітного періоду за договорами страхування і перестраховання ризиків на території України або за її межами. Ставка податку визначена в розмірі 3 % від суми валового доходу, отриманого від страхової діяльності (крім доходів за договорами довгострокового страхування життя та пенсійного страхування у межах недержавного пенсійного забезпечення) [7].

Крім доходів від страхової діяльності страховики можуть одержувати доходи з інших джерел – ці доходи оподатковуються в загальному порядку (за ставкою 25 %) (рис.1.).

За існуючого підходу до оподаткування страховиків система страхування та перестраховання є економічно

відгним посередником для перетоку капіталів між секторами економіки і легалізації виведення коштів за кордон. Специфічна база оподаткування страхової діяльності створює передумови для використання суб'єктами господарювання фінансових схем за участю страхових організацій з метою зменшення витрат на сплату податків. При цьому суб'єкти господарювання, що оподатковуються на загальних підставах, можуть укладати договори страхування ризиків, настання яких завідомо не

відбуватиметься (так зване "псевдостраховання"), з віднесенням витрат на таке страхування на валові витрати, з метою уникнення оподаткування за ставкою 25 %; натомість страховиком буде сплачено податок 3 % і суб'єкту господарювання, як правило, протягом 1-2 тижнів повертається "належна" йому частина із попередньо сплачених коштів, або виводиться за межі України за схемами перестраховання.

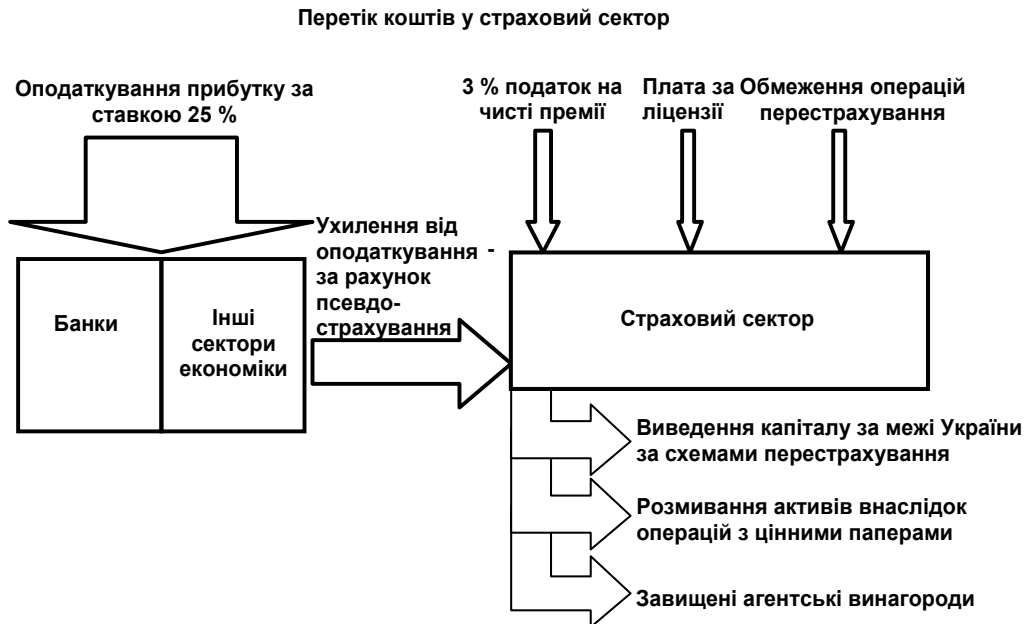

Рис. 1. Перетік коштів у страховий сектор

Зазначена вище схема склалася з 1997 р. (рік введення податку на страхові премії). Аналіз розвитку страхового ринку за період з 1997 по 2004 рр. показує, що з 1997 р. відбуваються значні структурні викривлення страхового ринку за видами та об'єктами страхування, особливо за ризиками, витрати на страхування яких відносяться до складу валових витрат згідно зі статтею 5 Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств". Структура валових страхових премій за цей період демонструє превалювання страхування фінансових ризиків серед інших видів страхування. Зокрема, на страхування фінансових ризиків безпосередньо від страховальників у 2004 р. надійшло 3,8 млрд. грн., з них 26 % було передано за договорами перестраховання за кордон, а рівень чистих виплат з цього виду страхування склав лише 4,7 % [4]. В 2006 році видами страхування, частки чистих страхових премій по яких є найбільш вагомими в чистих страхових преміях non-life insurance були: добровільне страхування наземного транспорту (крім залізничного) – 22,8 % (1 900,1 млн. грн.) та страхування фінансових ризиків – 17,9 % (1 494,9 млн. грн.) [2]. При цьому рівень виплат залишається відносно низьким.

Існуючий податок є нечутливим до рентабельності страховиків і за своїм економічним змістом фактично не є податком на прибуток. Це ставить у нерівні умови високорентабельні і низькорентабельні види страхової діяльності, що, на щастя, на даний час нівелюється невисокою ставкою податку. Фактично відбувається рівняння на самих низькорентабельних – в результаті держава недоотримує бюджетні надходження від високорентабельних видів страхування.

Про використання страхового сектору з метою ухилення від оподаткування інших галузей та секторів еко-

номіки свідчить надвисока прибутковість страхових компаній, що спостерігається починаючи з 1997 р. (на рівні від 25 % до 31 % в різні роки), показники якої значно перевищують відповідні показники у інших секторах економіки. Для порівняння середній рівень рентабельності: у легкій промисловості – 3-4 %; у металургії – до 15 % [4].

При цьому низьким залишається рівень валових страхових виплат по відношенню до зібраних премій (табл. 1).

Таблиця 1. Рівень валових страхових виплат по відношенню до зібраних премій

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Рівень валових страхових виплат (відношення загального обсягу валових страхових виплат до валових страхових премій), %	13,99 %	12,23 %	9,42 %	7,93 %	14,73 %	18,79 %

* розраховано на підставі даних звітів про діяльність Держфінпослуг

За підходом до оподаткування страховиків на сьогоднішній день Україна близька до офшорних центрів, де відсутній податок на прибуток від страхової діяльності і встановлено високу плату за видачу ліцензії. Досвід країн Заходу засвідчує доцільність паралельного існування непрямого податку зі страхових премій та податку на прибуток страховиків, що сплачується ними на загальних підставах (табл.2).

Таблиця 2. Ставки оподаткування страховиків у інших країнах

Країна	Ставка податку на прибуток, отриманий від страхової та інвестиційної діяльності	Податок на страхові премії
Німеччина	30 % – 45 %	2 % – 15 %
Голландія	35 %	7 %
Канада	38 % – 46 %	1 % – 4 %
Франція	33,33 %	7 % – 30 %
Литва	15 %	–
Великобританія	30 %	3 % – 4 %
США	35 % + місцеві податки	
Австрія	34 %	1 % – 10 %
Швейцарія	35 %	2,5 % – 5 %

Існуюча в Україні система оподаткування страховиків створює стимули для податкового арбітражу, для розвитку видів страхування, що обслуговують фінансові операції оптимізації оподаткування, робить можливим використання схем страхування та перестрахування за кордон з метою вивозу капіталу за межі України. Цілком очевидно, що така ситуація створює достатньо вагому загрозу для потенціалу інвестування української економіки, розвитку внутрішнього страхового ринку та не сприяє формуванню позитивного іміджу страхового ринку України.

З метою подальшого розвитку страхового ринку України та недопущення використання страхових операцій з метою податкової оптимізації підприємств інших секторів економіки слід зняти стимули, що законодавчо призводять до податкового арбітражу та виводу коштів за межі України.

Держфінпослуг (Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України) – спеціальний уповноважений орган виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг – проведено значну роботу по недопущенню використання страхування у фінансових схемах із сумнівним характером (розпорядження та проекти постанов Уряду щодо вимог до резервів страховиків, регулювання операцій перестрахування, вимог до посадових осіб страхових компаній тощо) що, зокрема, дало змогу припинити операції перестрахування за участю страхових компаній, в країнах реєстрації яких відсутній державний нагляд за діяльністю страховиків. Так, якщо за результатами I півріччя 2004 р. 61 % страхових платежів за договорами перестрахування з нерезидентами становили фінансові ризики (950 млн. грн.), то починаючи з I півріччя 2005 р. частка фінансових ризиків у загальному обсязі перестрахування нерезидентам не перевищувала 0,7 % (1,4 млн. грн.) [8]. Проте, всі ці дії не можуть усунути принципову проблему різних підходів до оподаткування страховиків та підприємств інших секторів економіки.

Лише внесення змін до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" може зробити економічно недоцільним використання страхових компаній у схемах ухилення від оподаткування та вивозу капіталу за межі України.

Можливими варіантами вирішення проблеми використання страхового ринку України для мінімізації оподаткування суб'єктів реального сектора економіки є:

1. Залишити існуючий підхід до оподаткування страховиків, підвищивши ставку податку до 6 % (або 10 %) від валових доходів страховиків. Слід зазначити, що у цьому випадку можуть продовжуватися негативні тенденції на страховому ринку України. Використання страхових компаній для податкового арбітражу і далі призводитиме до зменшення податкових надходжень з реального сектора економіки. Підвищення ставки непрямого податку буде малопомітним для компаній, що займаються пе-

реважно "схемним страхуванням" з метою ухилення від оподаткування та виводу капіталу за межі України. Проте, для компаній, що займаються соціально значущими видами страхування з великим рівнем збитковості, збільшення податку може призвести до скорочення діяльності, а в деяких випадках – до банкрутства.

2. Переведення оподаткування страховиків на загальну систему оподаткування прибутку від страхової діяльності за ставкою 25 відсотків. За наведеним варіантом оподаткування страхової діяльності страховиків, що здійснюють страхування, інше ніж страхування життя, здійснюватиметься як оподаткування прибутку від страхової діяльності (різниці між чітко визначеними валовими доходами та валовими витратами від страхової діяльності) за ставкою 25 %. При цьому відбудеться зміна структури джерел надходжень до Державного бюджету: зменшення надходжень від сектору страхування з одночасним зростанням податкових надходжень з реального сектора економіки в зв'язку з припиненням використання страхових компаній для податкового арбітражу.

Перевагами другого варіанту є те, що оподаткування страхування ставиться в рівні умови з іншими секторами економіки, знижується економічне підґрунтя схем, що використовують страховий ринок з метою ухилення від оподаткування та незаконного вивозу капіталу за межі України. Разом з тим, реалізація цього варіанту потребуватиме встановлення обмежень щодо віднесення на валові витрати обсягів перестрахування та сум страхових резервів. Аналіз впливу введення податку на прибуток від страхової діяльності на загальних підставах підтверджує, що для страхових компаній, які здійснюють реальне страхування, зменшиться податкове навантаження. В той час ухилення від оподаткування у інших секторах економіки через схеми псевдострахування та перестрахування стане неможливим через значне зростання податкового навантаження на залучені у ці дії страхові компанії.

Перевага переходу до оподаткування страхової діяльності на загальних підставах підтверджується й відповідними програмними документами. Так, основні заходи по реалізації Концепції розвитку страхового ринку на період до 2010 року для забезпечення стабільності розвитку страхового ринку передбачають необхідність внесення змін до законодавства щодо поступового переведення страхування (в першу чергу страхування, іншого ніж страхування життя) з режиму оподаткування валових доходів від страхової діяльності на режим оподаткування прибутку [9].

Робота по вирішенню зазначених проблем ведеться з 2003 р. У 2004 році Держфінпослуг було підготовлено відповідний проект закону, який обговорювався учасниками страхового ринку та був підтриманий страховими компаніями, які займаються класичним страхуванням. Але тодішній склад уряду не підтримав законопроект,

оскільки перемогли короткострокові фінансові підходи у вирішенні цього питання.

Відповідно до Плану першочергових заходів у сфері інвестиційної діяльності, затвердженого Указом Президента України від 10.04.2006 № 300/2006, було розроблено проект Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" щодо оподаткування страхової діяльності".

На сьогодні дуже важливим є прийняття зазначеного законопроекту, оскільки вирішення проблеми використання страхового ринку України для мінімізації оподаткування суб'єктів реального сектора економіки не може тривати далі без серйозних наслідків для нормального розвитку страхового ринку України та економіки країни в цілому.

1. Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" від 12.07.2001р. № 2664-III. 2. Закон України "Про страхування" від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР. 3. Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" від 28.12.1994 р. № 334/94-ВР.

4. Доповідь Голови Держфінпослуг "Про сучасний стан та перспективи розвитку ринку страхових послуг в Україні" на Дні Уряду у Верховній Раді України (2005 р.). 5. Звіт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2006 р., затверджений розпорядженням Держфінпослуг від 05.07.2007 р. № 7572. 6. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) "Шляхом європейської інтеграції" / Авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. Прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. Інтегр. України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с. 7. Доповідна записка Кабінетові Міністрів України від 21.04.05 № 376/07-2 "Єдиний підхід до оподаткування прибутку страховиків та суб'єктів господарювання". 8. Концепція розвитку страхового ринку України до 2010 р., схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2005 р. № 369-р. 9. Доповідь Президента України на "Всеукраїнській нараді з проблем боротьби з організованою злочинністю і корупцією та захисту прав людини" від 29.01.2004 р. 10. Осадець С.С. Страхування: Підручник. Вид. 2-е, переробл. і доп. – КНЕУ, 2002. – 599 с. 11. Інформаційно-аналітичні матеріали Держфінпослуг про підсумки роботи та стан справ на ринках небанківських фінансових послуг України у I кв. 2007 року. 12. Концепція розвитку страхового ринку України до 2010 р., схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.08.2005 р. № 369-р. 13. Офіційний сайт Держфінпослуг: <http://www.dfp.gov.ua>.

Надійшла до редколегії 10.06.08

Р.В. Пікус, канд. екон. наук, доц.

РОЛЬ НЕПРОПОРЦІЙНОГО ПЕРЕСТРАХУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ СТРАХОВИКА

В статті розглянуто питання ролі і завдань, які повинно забезпечити непропорційне перестраховування в забезпеченні фінансової стійкості страховика.

The article deals with a question of role and tasks, which must be supplied by non-proportional reinsurance in supplying of financial firmness of insurer.

Основне завдання непропорційного перестраховування – дати певні гарантії всім наявним фінансовим інтересам, які схильні до малої кількості великих або великій кількості дрібних збитків. Правильна організація перестрахового захисту дозволяє скоротити обсяг премій, що передаються в перестраховування, і, тим самим, підвищити фінансову стійкість страховика.

Існує декілька видів непропорційного перестраховування, загальною рисою яких є те, що цедент встановлює певну суму або відсоток від річної премії, в межах якої він сам несе відповідальність в разі настання збитку. Збитки, що перевищують пріоритет, відшкодовуються перестраховиком до максимального ліміту. Залежно від вигляду договору перестраховування різним буде

розмір відповідальності перестраховика і фінансовий результат цедента:

- ✓ ексцедент збитку по ризику: збиток визначається окремим, одиничним ризиком. Захист від великих окремих збитків;
- ✓ ексцедент збитку по події, що складається зі всіх окремих застрахованих збитків, що є результатом однієї страхової події. Захист від катастрофічних збитків, кумуляції збитків;
- ✓ ексцедент збитковості, що складається зі всіх окремих застрахованих збитків, що сталися протягом одного року. Захист від несприятливого річного рівня збитковості [71, с.1].

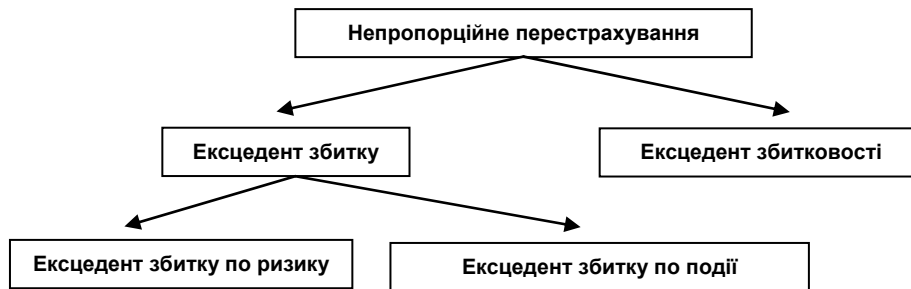

Рис. 1. Види непропорційного перестраховування

Причиною зростаючої популярності непропорційного перестраховування і виникнення його нових варіантів і модифікацій слугує система розрахунків між сторонами договору, при якій до уваги беруться остаточні фінансові результати цедента, а не окремі договори страхування і збитки. Даний метод має безперечні переваги в порівнянні з пропорційним перестраховуванням, такі як фінансова економія коштів, що направляються в перестраховування, і захист від катастрофічних збитків.

Однак, непропорційне перестраховування ще недостатньо розвинене, що пояснюється багатьма причинами.

При непропорційному перестраховуванні застосовуються різні уточнення (загальні і специфічні), які є деякою подібністю правил для сторін договору. Наявність тих або інших уточнень впливає на розподіл збитку між сторонами договору. Найбільш важливі уточнення: про остаточний нетто-збиток, про страхову подію і індексацію. Нами запропоновано тлумачення трьох головних складових поняття "Остаточний нетто-збиток":

- ✓ остаточний: відповідальність перестраховика залишається в силі так довго, поки всі претензії не будуть остаточно врегульовані;